FORME ALE DIALOGISMULUI INTERLOCUTIV ÎN *EVADAREA TĂCUTĂ* DE LENA CONSTANTE

CEZAR BĂLĂŞOIU
Universitatea din Bucureşti

În acest articol suntem interesați de studierea unor forme ale dialogismului interlocutiv, cu exemple din volumul de memorii *Evadarea tăcută* al Lenei Constante.

Dialogal, dialogic, dialogism, ca şi alți termeni pe care aceştia îi antrenează, precum *enunț, enunțiator, enunțiatar* etc. sunt noțiuni repuse în discuție în ultimii ani de *Praxiling*, un grup de cercetători interesați, printre altele, de o reformulare a moştenirii bahtiniene din perspectiva ultimelor achiziții în domeniu. Dialogismul discursului trimite la orientarea constitutivă a acestuia spre alte discursuri, iar aceasta se poate actualiza în trei moduri: ca orientare spre discursuri realizate anterior pe aceeaşi temă (dialogism *interdiscursiv*), ca răspuns la discursul interlocutorului, în legătură cu o replică pe care locutorul o anticipează sau în legătură cu informații care locutorul consideră că i se solicită (dialogism *interlocutiv*) şi ca răspuns la propriul discurs (*autodialogism*).

Dialogismul interlocutiv trimite, aşadar, la producerea discursului propriu în măsura în care acest lucru este o reacție anticipativă față de *pregătirea* unui răspuns sau este o reacție menită să faciliteze *înțelegerea* informațiilor primite, activități pe care locutorul le presupune în curs de desfăşurare la polul receptării discursului său. În prima situație vorbim despre dialogism interlocutiv citativ, în cealaltă, despre dialogism interlocutiv responsiv.

Distincția dintre cele două o face Jacques Bres, într-un articol din 2006. Bres porneşte de la constatarea că un enunț *E* este dialogic în momentul în care acesta pune în legătură două elemente: un enunț *e* (realizat efectiv sau doar presupus), care aparține unui alt enunțiator şi care este încastrat în *E*, şi un element care marchează reacția la *e* a enunțiatorului responsabil de *E*. De exemplu, în:

(1a) *LEONIDA: [...]* ***Ce-a zis Papa iezuit, aminteri nu-i prost! când a văzut că n-o scoate la căpătâi cu el?****… „Mă nene, ăsta nu-i glumă; cu ăsta, cum văz eu, nu merge ca de, cu fitecine; ia mai bine să mă iau eu cu politică pe lângă el, să mi-l fac cumătru.*
(Caragiale 2011: 82)

(1b) *EFIMIȚA (din aşternut): Şi zi aşa cu Galibardi, 'ai?*
LEONIDA (asemenea): Aşa zău!... Ei! mai dă-mi încă unul ca el, şi până mâine seara, nu-mi trebuie mai mult, să-ți fac republică... (cu regret.) Da' nu e! Da' o să-mi zici că cu începutul se face oțetul, ori că mai rabdă, că n-a intrat zilele-n sac. (cu tărie) ***D-apoi bine, frate, până când tot rabdă azi, rabdă mâine ? că nu mai merge, domnule, s-a săturat poporul de tiranie, trebuie republică!*** (Caragiale 2011: 84)

BDD-V1137 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

segmentele subliniate trimit la enunțuri realizate sau presupuse, iar segmentele evidențiate cu aldine reprezintă elementele ce marchează reacția față de primele a enunțiatorului responsabil de *E*. Dacă în (1a) avem un exemplu de dialogism interdiscursiv (Leonida citează o replică pe care o consideră reală), (1b) este o mostră clară de dialogism interlocutiv, deoarece *cu încetul se face oțetul* şi *rabdă, că n-a intrat zilele-n sac* sunt citate *ca şi când* ar fi fost rostite de către interlocutor. Dimensiunea interlocutivă a dialogismului se realizează însă sub două forme, citativă şi responsivă:

> „Le travail sur corpus fait apparaître qu'on «entend des voix» non seulement dans des énoncés habités par d'autres énoncés – dialogisme *citatif* donc – mais également dans les énoncés qui semblent répondre a des questions, des demandes d'éclaircissements, etc. que pourrait formuler l'interlocuteur a l'oral, le lecteur a l'écrit. Nous proposons de parler dans ce cas de dialogisme *responsif*" (Bres 2006: 40).

Prin urmare, dimensiunea interlocutivă trimite: 1) la formele de anticipare a *unei posibile intervenții* a interlocutorului, pe care locutorul o preia şi față de care are o reacție de răspuns (caz în care vorbim despre dialogism interlocutiv *citativ* – DIC, de aici înainte) sau 2) la formele de anticipare a *unor posibile nedumeriri* ale interlocutorului (caz în care vorbim despre dialogism interlocutiv *responsiv* – DIR, de aici înainte). Dacă în DIC enunțiatorul dă replica enunțiatarului său, intrând în „dialog" cu acesta pentru că îi oferă un răspuns la o posibilă intervenție, pe care astfel o anticipează şi o preîntâmpină, în DIR, enunțiatorul anticipează reacția de înțelegere activă şi responsivă a enunțiatarului şi „dialoghează" cu eventualele dificultăți de înțelegere ale acestuia, oferind în mod anticipat un răspuns la întrebările pe care propriul său discurs le-ar putea produce. După autorul citat, DIR dispune de mărci specifice, cum ar fi parantezele, liniile de pauză ce închid explicații, segmentele precedate de adverbul *adică*, glosele şi reformulările.

Mărcile amintite sunt specifice mai ales unei anumite forme de DIR, şi anume una ce conține termeni pe care locutorul îi consideră necunoscuți interlocutorului său. Astfel, în:

(1c) *LEONIDA: Şi al treilea, că se face şi lege de murături.*
EFIMIȚA: Cum lege de murături ?
LEONIDA: Adicătele că nimini să nu mai aibă drept să-şi plătească datoriile.
(Caragiale 2011: 85-86)

am fi avut această situație dacă întrebarea Efimiței nu ar fi fost formulată, ci doar anticipată de Leonida: *Şi al treilea, că se face şi lege de murături, adicătele că nimini să nu mai aibă drept să-şi plătească datoriile.*

Această formă de DIR are câteva particularități evidente, determinate însă de variabile aplicate situației de comunicare, cum ar fi posibilitatea interlocutorului de a interveni, măsura în care locutorul îşi cunoaşte interlocutorii, gradul de dificultate a informațiilor transmise (şi presupoziția că interlocutorul nu le cunoaşte) etc.

În *conversație*, locutorul poate fi întrerupt pentru a i se cere detalii, lămuriri, explicații. Chiar dacă acest lucru nu se întâmplă, locutorul poate interpreta anumite semnale de natură mimică, gestuală sau kinezică, transmise de către interlocutor, în sensul solicitării unei explicații sau cel puțin al existenței unei nelămuriri.

Frecvența apariției unor forme de DIR în conversație ar trebui, în acest fel, să fie mai mică decât în cazul *discuției*, unde există reguli precise de alocare a rolului de locutor şi, deci,

BDD-V1137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

interlocutorul nu poate interveni ori de câte ori doreşte. În cazul unei conferinţe publice, de exemplu, sau al unei prelegeri universitare, locutorul se confruntă nu cu interlocutori, ci cu un public; el trebuie să îşi adapteze discursul la auditoriu şi să facă presupoziţii în legătură cu activitatea de înţelegere a propriului discurs care are loc la polul receptării acestuia. Dacă locutorul vorbeşte unui auditoriu pe care îl consideră competent într-un anumit domeniu, glosele vor fi puţine şi de dimensiuni reduse. În cazul în care locutorul se adresează unui public pe care îl bănuieşte nefamiliarizat cu terminologia pe care o utilizează sau cu afirmaţiile pe care le face, una dintre strategii presupune reducerea termenilor consideraţi necunoscuţi sau a afirmaţiilor a căror validitate este discutabilă, cu scopul de a minimiza fragmentarea discursului şi de a elimina riscul unor digresiuni nedorite. Pe de altă parte, locutorul poate avea motive întemeiate să creadă că anumite lucruri neclare se vor lămuri mai târziu, pe măsura acumulării informaţiilor, sau poate alege să amâne explicaţiile pentru un alt moment al discursului, considerat mai oportun. Altă strategie presupune, dimpotrivă, oprirea la fiecare element nou introdus în discurs şi analizarea acestuia din mai multe puncte de vedere posibile, susţinute de interlocutori presupuşi (sau de auditoriu în ansamblu), ceea ce duce la o dialogizare marcată a discursului:

(2) *Eu pot însă să pun şi alte condiţiuni: că spaţiul în care voi lucra va fi de aşa natură, încât prin acest punct exterior unei drepte să duc mai multe paralele la acea dreaptă. Se poate sau nu se poate? Evident că se poate, pentru că, în definitiv, nu există nici o realitate care să-mi impună mie, propriu-zis, unul din aceste postulate. Când fac un postulat, nu exprim un fapt din realitate, ci îmi creez condiţiunile de lucru în acea realitate, îmi creez realitatea însăşi, spun unde voi lucra. Când spun, de pildă, că mă urc pe scară şi intru pe uşa din faţa scării, o să ziceţi: dar este uşă? Îmi fac eu uşă, ca să intru în odaia de acolo şi este sigur că, de câte ori mă voi urca, n-am ce să fac, voi intra totdeauna pe uşa de acolo, pentru că uşa aceea mi-am creat-o ca să intru aci. Tot aşa şi în geometrie. Când eu pun postulatul acesta, că printr-un punct exterior unei drepte nu pot să duc decât o paralelă, însemnează că eu nu vreau să duc decât o singură paralelă, însemnează că spaţiul acesta cu care lucrez eu este spaţiul în care nu se poate duce decât o paralelă.* (Ionescu 1925: 3)

Conversaţia şi discuţia reprezintă specii de schimburi verbale dialogale, pentru că în ambele cazuri există un interlocutor care poate interveni; există, aşadar, posibilitatea schimbului de roluri. Ceea ce ne interesează în acest articol este însă discutarea unor forme de DIR într-un discurs *monologal*, cum este un articol ştiinţific, o nuvelă sau un volum de memorii. DIC şi DIR sunt forme de actualizare a dimensiunii *dialogice*, manifestată atât dialogal, cât şi monologal, dimensiune care presupune *internalizarea* dialogului, ca în (1a) şi (1b). În literatura de specialitate se face, astfel, distincţia dintre *răspuns* şi *orientare*: într-un text dialogal, un enunţ răspunde enunţului care l-a precedat şi este orientat către enunţul care îi urmează; în mod similar, un text monologal „fonctionne comme réponse à des textes antérieurs et est orienté vers des textes ultérieures" (Bres, Jacques, Aleksandra Nowakowska, 2005, p. 139). Formula celor doi autori francezi sintetizează mai multe observaţii ale lui Bahtin, răspândite în diferite lucrări ale acestuia, de exemplu:

> „Tout discours este dirigé sur une résponse et ne peut échapper à l'influence profonde du discours-réplique prévu. [...] Se constituant dans l'atmosphère du déja-dit [=dialogism interdiscursiv], le discours est déterminé en même temps par la réplique non encore dite, mais sollicitée et déjà prévue [=dialogism interlocutiv]." (Bakhtine, 1978: 103).

BDD-V1137 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

Un bun exemplu de DIR într-un text monologal este descrierea *hameleonului* din *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir. Chiar dacă multe dintre intervențiile în text ale naratorului *Istoriei...* (majoritatea închise între paranteze şi constituind un discurs paralel) nu cad sub incidența DIR, în acest caz putem spune că naratorul îşi modulează discursul în funcție de cititorii săi. În cartea a cincea a *Istoriei...*, implicarea în povestire a cameleonului ca personaj şi amenințarea, venită din partea crocodilului, că îi va smulge *limba cea lungă* (Cantemir 1978, I: 281) îl determină pe narator să facă un excurs (de aproape 800 de cuvinte) în care descrie *hameleonul*, descriere indicată de autor în *Scara numerelor şi cuvintelor ieroglificeşti tâlcuitoare* ca fiind *hirişă* (Cantemir 1978, II: 219), aşadar adevărată, exactă, o descriere a animalului, şi nu a personajului. Mulțimea comparațiilor utilizate în descriere (cameleonul este comparat pe rând cu broasca, peştele, porcul, maimuța şi şoarecele) ne poate îndreptăți să afirmăm că motivul digresiunii este presupoziția naratorului că animalul le era necunoscut cititorilor săi, iar o descriere a acestuia nu putea fi decât binevenită.

Să observăm un fapt incontestabil: oricât de fragmentat ar fi un discurs de paranteze şi excursuri, *coerența* acestuia nu este întreruptă de explicațiile pe care locutorul presupune (în mod justificat sau nu) că interlocutorul său le aşteaptă (o spune, printre alții, Cantemir însuşi: *Deci stâlpul voroavei neamestecat a ținea de vii pofti, după obiceiul parenthesii, din mijloc țircălamul carile sentența cuprinde, cu ochii rădicând, cursul istorii<i> necurmat şi stâlpul voroavii nefărâmat vii afla*. (Cantemir 1978, I: 4)) Cititorul poate face abstracție de explicații, urmărind doar discursul din prim-plan, sau poate intra numai în acele paranteze de care este interesat. Această libertate este limitată în (2), unde discursul principal şi cel explicativ se împletesc, şi este absentă în cazurile pe care le comentăm în continuare.

Exemplele oferite de *Evadarea tăcută* ne îndreptățesc să afirmăm că „locutorul-dispus-să-ofere-explicații", deoarece consideră că discursul său cuprinde informații necunoscute interlocutorului, nu este singurul tip de „atitudine" pe care locutorul o poate avea în relația cu interlocutorul său. Lista mărcilor enumerate de Bres este specifică unei anumite situații, aceea în care locutorul, aflat între propriul discurs şi presupozițiile pe care le face în legătură cu efortul depus de către interlocutor pentru înțelegerea acestuia, se vede nevoit să formuleze explicații, al căror rol este tocmai acela de a reduce efortul interlocutorului (altfel spus, locutorul încearcă să aibă un comportament cooperant, respectând maxima cantității).

Situația complementară acesteia este cea în care locutorul urmăreşte şi provoacă în mod deliberat nedumerirea interlocutorului său, cum se întâmplă în *Evadarea tăcută.* Lena Constate descrie în acest volum o experiență unică – viața unei deținute care este încarcerată singură timp de 8 ani, o perioadă în care nu a putut comunica decât cu personalul închisorii, anchetatori şi gardieni, şi o face într-un stil menit să redea „răsuflarea tăiată, dureroasă, provocată de frică, de foame şi de frig. Deci fraze cât mai scurte cu putință, fără virgule, fără adjective, fără compasiune, aşadar un text cât mai înghețat posibil..." (Constante 2013: 18, în studiul introductiv). Motivația acestui stil este, însă, şi aceea a implicării cititorului în discurs, iar în articolul de față suntem interesați de evidențierea mijloacelor prin care este atins acest scop. Să examinăm un exemplu:

(3) *Îi cunoşteam, mai mult sau mai puțin, punctele de vedere. Bănuiam că nu era de acord cu unele decizii ale partidului. Prea pripite. Că ar fi dorit, în primii ani de după război, pe care distrugerea parțială a țării, jaful făcut de Hitler şi, în special, prea marile datorii de război cerute de U.R.S.S. îi împovărau şi mai mult, un guvern pluralist.* (Constante 2013: 56)

BDD-V1137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

Enunțul *Bănuiam că nu era de acord cu unele decizii ale partidului, că ar fi dorit [...] un guvern pluralist* este întrerupt de enunțul *Prea pripite,* care funcționează drept cauzală paratactică pe lângă *nu era de acord* şi este, în acelaşi timp, un răspuns oferit unei întrebări neformulate, dar a cărei prezență în discurs este nu numai posibilă, ci şi cerută pentru ca ansamblul să fie coerent. Ocurența întrebării nu este însă un efect obținut mecanic, pentru că nu orice construcție paratactică are o dimensiune interlocutivă (nu constituie, de pildă, exemple de dialogism interlocutiv propozițiile paratactice din *că nu mai merge, domnule, s-a săturat poporul de tiranie, trebuie republică!*). Prin urmare, efectul interlocutiv este unul urmărit în mod deliberat şi rămâne să vedem cum se realizează acest lucru.

În (3), locutorul enunțului-cadru nu oferă un răspuns pentru o întrebare presupusă, ci inserează un enunț care sparge continuitatea discursului şi propune un anumit mod de lectură a întregului fragment, iar cititorul trebuie să se întrebe *De ce?* înainte de a continua lectura. Dacă în *Şi al treilea, că se face şi lege de mărături, adicătele că nimini să nu mai aibă drept să-şi plătească datoriile.*, întrebarea (presupusă) *Ce înseamnă lege de mărături?* precede răspunsul, pentru că acesta este oferit numai dacă locutorul presupune că interlocutorul său se întreabă, în *Nu era de acord cu unele decizii ale partidului. Prea pripite.*, ea îl urmează, deoarece segmentul *Prea pripite* nu devine răspuns decât dacă este formulată mai întâi întrebarea potrivită. Naratorul nu sugerează că *ar fi posibil* să te întrebi, ci că *este necesar* să te întrebi. Intenția lui nu este aceea de a-ți oferi informații suplimentare (glosa), care să contribuie la înțelegerea temei în discuție, ci de a te determina să pui întrebările adecvate, care să permită continuarea discursului, condiționată de actualizarea dialogului internalizat în acesta. Textul nu conține elemente care se cer explicate, ci spații în care trebuie formulate întrebări, a căror prezență este necesară pentru coerența textului şi care presupun intervenția în text a cititorului. Partenerul de dialog pe care îl presupune locutorul nu este unul cu o capacitate redusă de acces la informații şi nici faptele narate nu sunt atât de complexe încât să necesite paranteze, glose, explicații, reformulări etc. De fapt, locutorul îşi doreşte (şi creează) un partener de dialog care nu se grăbeşte să înțeleagă, nu e oricând gata să tragă concluzii şi nu este înclinat către o lectură alertă a textului.

Discursul nu este, prin urmare, explicativ, ci implicativ (adică unul care solicită implicarea cititorului), iar ritmul lui (şi, în plan sintactic, spargerea frazei, renunțarea la perioadele complexe în favoarea propozițiilor juxtapuse, „frazele cât mai scurte cu putință") are drept scop crearea unor spații în care este posibilă (şi de multe ori urmărită şi solicitată) intervenția receptorului.

În exemplul (3), enunțul principal este întrerupt pentru a da un răspuns, acesta presupune formularea întrebării, care este solicitată cititorului, iar textul poate continua numai după ce acesta din urmă pune întrebarea corectă. Schimbul de informații la nivel interlocutiv este condiționat, însă, de prezența în enunțul-cadru a succesiunii *negație+verb+unele* (*nu era de acord cu unele decizii*), care îi permite enunțiatorului să formuleze răspunsul *prea pripite,* plecând de la care enunțiatarul său găseşte şi formulează întrebarea *de ce?* (întrebarea *cu care decizii?*, deşi posibilă, nu este totuşi necesară pentru continuarea discursului şi ar rămâne fără răspuns). Activitatea interlocutivă este condiționată, prin urmare, de existența în enunț a unor elemente lexicale sau a unor structuri sintactice. Iată câteva dintre acestea:

1. *Nu* + verb + (*decât*) + grup prepozițional + [*de ce*?] + ***răspuns***

(3bis) *Bănuiam că nu era de acord cu unele decizii ale partidului.* ***Prea pripite.*** (v. ex. 3, *supra*)

BDD-V1137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

(4) *Aveam câțiva paşi de făcut, o stradă de traversat şi eram acasă... Acasă nu am ajuns decât peste şase luni... **Pentru că la colțul străzii staționa o maşină. Pentru că un bătrânel cu şapcă a deschis uşa maşinii şi mi-a făcut semn să urc. Pentru că maşina a pornit şi după nenumărate ocoluri a ajuns într-un cartier de vile cu grădini şi s-a oprit în fața unei case cu etaj.*** (Constante 2013: 196-197)

(5) *Fricoase? Nu tocmai. Dimpotrivă. Dar curajul lor nu se arăta decât în rare împrejurări. **Când, aproape împotriva lor însele, erau împinse de acest sentiment puternic, afectiv şi cu totul feminin: solidaritatea.*** (Constante 2013: 311)

2. Grup nominal ce include un numeral + [*care*?] + ***răspuns***

(6) *Nu am cunoscut din acea clădire decât cele patru celule pe care, rând pe rând, le-am ocupat. **Carcera. Sala de duşuri unde făceam „manej". Un birou de anchetă la etaj, closetele** şi o scară*. (Constante 2013: 43)

3. Adjectivul pronominal nehotărât *unele* + [*există şi altele*?] + ***răspuns***

(7) *Am crezut că am noroc. Neştiind nimic, nu voi putea spune nimic. Unele nume de care vorbea nu le auzisem niciodată. **Cita şi nume cunoscute, dar erau numele celor mai buni prieteni ai mei**. Cu toții respectabili şi respectați.* (Constante 2013: 44)

4. Metalimbaj + [*de ce spui aşa*?] + ***răspuns***

(8) *Era o închisoare specială. Secretă. **Nu ştiam ce se putea întâmpla în această clădire mare, de două-trei etaje şi al cărei subsol fusese transformat în închisoare**.* (Constante 2013: 43)

(9) *Miliția*nca, *„domnişoara”, **căci aşa trebuia să-i spun**, venea să ia gamela goală. (**Necunoscând gradele, mă adresam cu „domnule comandant” întregului personal masculin din închisoare**).* (Constante 2013: 255)

5. Adverbul *mai*, declanşator de presupoziții + [*oare*?] + ***răspuns***

(10) *Nu a reuşit decât să-i amăgească cu o făgăduială. Dați-ne munca voastră, ne-au spus, bunăstarea, visele, chiar viața voastră. Dați tot şi copiii copiilor voştri, într-o zi... vor fi fericiți... poate... Speranța? Da. Doctrina egalității şi a dreptății mai există încă. **În principiu**. Mai există încă, vreau s-o cred, şi oameni de bună credință. Ultimul cuvânt n-a fost spus... încă.* (Constante 2013: 60)

6. Substantiv articulat nehotărât + [*care, cine, ce*?] + ***răspuns***

(11) *Cu câteva clipe mai devreme, încă mai umblam liniştită prin celulă. Ca de obicei, lucrând. Căutând să topesc două versuri într-unul singur. Mai grăitor. Mult prea concentrată ca să mă întreb de ce simt o uşoară fierbințeală în plămânul stâng. Inconştient, mâna dreaptă mi se aşezase pe piept. Pe locul inimii. Şi, maşinal, picioarele şi-au urmat mersul. **Sânge**. Sânge priveam acum, uluită. Roşu întunecat. Cu cheaguri. Sânge jos pe podea în fața mea. Sângele meu.* (Constante 2013: 288)

BDD-V1137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

(12) *Este sfârşitul. Sfârşitul a tot şi a toate. M-au condamnat. Dar îmi mai rămâne, totuşi, încă o speranţă. Singura. Ultima.* ***Condamnarea la moarte.*** (Constante 2013: 190)

(13) *Totuşi, dacă tehnica a fost aceeaşi, rezultatul n-a fost decât în aparenţă identic. Acest organism perfect s-a izbit de o dificultate pe care nu a putut-o învinge cu totul.* ***Acuzaţii.*** (Constante 2013: 57)

(14) *Ca să-l dau gata pe comandant, o epigramă însoţea desenul. Textul exact l-am uitat, dar mă întrebam de ce atâta agitaţie în penitenciar? Ce caută miliţienii în închisoarea de femei? Controlează dacă nu cumva au reuşit să ascundă undeva, în sobă sau sub pat... un bărbat... Paznica de la prânz a văzut desenul. A auzit şi epigrama. A trimis pe celelalte, una câte una, să-mi admire desenul. Comandantul nu se afla în oraş. În timpul celor două zile cât a lipsit, întreg personalul închisorii s-a perindat prin celula mea.*

În sfârşit, a treia zi, la „deschidere", comandantul, urmat de tot statul lui major,aproape tot atât de emoţionat ca şi mine, şi-a făcut apariţia. A străbătut celula. A ridicat capul. Liniile albe ale desenului se desprindeau limpede pe cerul albastru. Priveşte. Zâmbeşte. Se întoarce spre mine. Ascultă epigrama. „Merită o recompensă", declară el, în cele din urmă. Un freamăt îi străbate pe cei de faţă. După o pauză spectaculoasă, comandantul mai spune încă patru cuvinte.

*Nu mi-am crezut urechilor. Simţisem deja în spatele meu înfiorarea paznicilor. Intraseră surâzând. Ieşeau acum, în urma şefului lor, plouaţi, cu capetele plecate. Peste o jumătate de oră, ofiţerul de serviciu a venit să mă ia. Părea încurcat. M-a coborât la parter. Chiar sub scară a deschis o uşiţă ascunsă. În faţa mea, un hău negru. M-a împins acolo şi a închis uşa. Cheia s-a răsucit. M-am întors instinctiv. Printre scândurile porţii străluceau dâre de lumină. Deodată, întuneric complet. Zgomotul unui ciocan. Băteau în cuie, pe uşă, o pătură. Comandantul mă pedepsise. „****Două zile de carceră****".* (Constante 2013: 269-270)

În secvenţele de DIR care aparţin subtipului „ocurenţă + [întrebare presupusă] + glosă" (de pildă „*hameleon* + [ce este hameleonul?] + descrierea hameleonului") naratorul îşi augmentează discursul prin explicaţii, lămuriri, digresiuni, plecând de la întrebări pe care le pune pe seama cititorului, iar toate aceste paranteze reprezintă semnul prezenţei în discurs a *celuilalt*, o prezenţă reflectată, desigur, şi posibilă doar în măsura în care naratorul presupune existenţa unei întrebări. În exemplele ce aparţin subtipului discutat aici, naratorul utilizează fragmentarea enunţului pentru a genera întrebări, creează spaţii de reflecţie, iar formularea întrebării adecvate conferă segmentului următor valoare de răspuns. Cititorul trebuie să contribuie la re-producerea unui discurs născut fragmentat, iar întrebările formează liantul acestei reconstituiri. Dacă în primul caz termenul de explicat se impune de la sine şi preexistă discursului care îi prilejuieşte ocurenţa, în cel de-al doilea întreaga structură (specifică, probabil, discursului monologal) este construită în mod deliberat şi are drept scop implicarea *celuilalt* în discurs şi crearea unui dialog internalizat în acesta.

Evadarea tăcută ne oferă însă o modalitate şi mai spectaculoasă de implicare a cititorului în discurs, un tip de (de)formare a discursului care nu ar fi posibilă în specia „ocurenţă presupus necunoscută + [întrebare] + glosă" şi care este, cel puţin din punctul de vedere al topicii şi al relaţiei cu cititorul, exact opusul acestei specii. Astfel, în exemplele (12) şi (13), după ocurenţa unui substantiv – *o speranţă*, *o dificultate* – cititorul are la dispoziţie un

BDD-V1137 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

interval de câteva cuvinte pentru a se putea întreba la ce anume se referă naratorul; urmează apoi precizarea obiectelor la care făcuseră aluzie substantivele articulate nehotărât: *condamnarea la moarte*, respectiv *acuzații*. În (14), între elementul care amorsează surpriza (*o recompensă*) şi cel care o detonează (*două zile de carceră*) spațiul este mult mai mare, iar efectul este pe măsură. În (11), tehnica este uşor diferită, însă: cititorul primeşte mai întâi o cvasidefiniție (*o uşoară fierbințeală în plămânul stâng*), pentru ca ulterior să afle şi care este obiectul care o satisface: *sânge*. Să ne oprim asupra unui exemplu asemănător:

(15) *Paralelipiped aşezat pe picioare scunde, îmbucat într-un cilindru mare de un metru înălțime şi din care ieşea un burlan care, printr-un cot, intra în perete şi în coş*, ***soba*** *aceasta era de-a dreptul ciudată.* (Constante 2013: 284)

Aici, naratorul pare să descopere, odată cu cititorul, obiectul discursului său şi face împreună cu acesta efortul găsirii unui termen adecvat pentru acest obiect. Un discurs de acest fel nu ilustrează parcursul de la ocurența presupus nefamiliară la explicarea acesteia, prin intermediul întrebării, ci pare mai degrabă să tulbure apele, să genereze neclaritate; el creează mai întâi o „definiție" (rema), care este voit obscură, apoi descoperă obiectul nedumeririi (tema), care nu este un termen ce necesită explicație (nu satisface, aşadar, schema [*sobă* + (ce este o *sobă*?) + definirea sobei]), ci devine un răspuns la întrebarea *La ce se face referire prin remă?*. Am putea spune că, în timp ce locutorul atent la reacțiile interlocutorului său şi dispus să sprijine activitatea de înțelegere care se desfăşoară la polul receptării colaborează cu colocutorul său respectând *maxima cantității*, naratorul care solicită un efort de participare din partea cititorului, producând un discurs fragmentat, ca în exemplele (3) – (10), sau unul distorsionat, ca în exemplele (15) – (18), ambele tipuri la fel de savante şi de sofisticate, exploatează mai degrabă *maxima manierei*:

(16) *Eram singură şi, totuşi, asaltată de pretutindeni. Verticale, orizontale, oblice, suprapuse, încălecate, grilaje, zăbrele, sulițe, mă asalta nemilos o armătură metalică înverşunată şi de neînțeles.* ***Paturi de fier****. Celula era înțesată cu paturi de fier. Plină până la refuz. Plină până la sufocare. Patru paturi de-a lungul zidului din stânga. Patru paturi de-a lungul zidului din dreapta. Încă patru paturi la stânga, suprapuse peste cele patru paturi din stânga. Alte patru paturi la dreapta, suprapuse peste cele patru paturi din dreapta. Şaisprezece paturi de fier negru.* (Constante 2013: 273)

(17) *Am asistat adesea la sosirea căruței şi a lăzii. Uneori nu se aflau în ladă decât bucăți mari de cauciuc, subțiri şi elastice. Erau umede şi de culoare bej murdar. Femeile le spălau în multe ape la fântână. A doua zi, în fiertura de arpacaş apăreau nişte pătrățele dintr-o materie gelatinoasă, uşor elastică, de un alb ce dădea în roz.* ***Erau burți de rumegătoare, înălbite prin fiert.*** (Constante 2013: 254)

(18) *Plouă. Nu au scos pe nimeni la plimbare. Curtea este pustie. Plină de băltoace. Mi-e frig. Poate că toate au plecat. Seara, după închidere, se întoarce un milițian. În principiu, este interzis. Dar a primit, fără îndoială, ordin de la comandant. Îmi spune să ies pe culoar şi să-l ajut să aducă un pat din celula vecină în celula mea. Un pat pentru mine. Acolo, lângă sobă se află şi un braț de lemne şi câțiva coceni de porumb. Îmi spune că pot* ***să iau tot şi să-mi fac focul în celulă.*** (Constante 2013: 238)

BDD-V1137 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)

În exemplele (15) – (18) este evident faptul că naratorul urmăreşte înainte de toate implicarea cititorului şi nu furnizarea de informații suplimentare. Acestea vin numai după ce, fiind provocată nedumerirea acestuia, apare şi întrebarea. La fel ca şi în cazul structurilor în care formularea întrebării este necesară pentru înțelegerea ansamblului, cititorul trebuie să reia lectura textului pentru a înțelege, iar secvențele au o lungime mai mare, pentru ca procesul (acumularea de informații necunoscute, provocarea nedumeririi, formularea întrebării) să poată avea loc.

Concluzia noastră este că definiția dialogismului interlocutiv ar trebui lărgită. Aşa cum este înțeles acum, acesta acoperă cazurile în care discursul locutorului este o reacție la un discurs nerostit, dar presupus, al interlocutorului său, ceea ce îl determină pe primul să ofere informații şi lămuriri prin care suplineşte o presupusă lipsă sau vine în întâmpinarea unor dificultăți de înțelegere ale celui de-al doilea. Exemplele discutate mai sus ne îndreptățesc să credem, însă, că dialogismul interlocutiv ar trebui să privească şi alte modalități prin care locutorul îşi adaptează discursul la interlocutor, şi anume acelea care urmăresc implicarea acestuia în discurs. Printre acestea, se numără şi exemplele în care discursul este întrerupt pentru a insera un element care este învestit cu valoare de răspuns atunci când cititorul formulează întrebarea corectă sau cele în care discursul este deformat pentru a provoca nedumerire şi a determina cititorul să se întrebe la ce anume face referire naratorul.

SURSE

Cantemir, Dimitrie, 1978, *Istoria ieroglifică*, 2 vol., Bucureşti, Editura Minerva.

Caragiale, Ion Luca, 2011, *Opere III. Teatru. Scrieri despre teatru. Versuri*, Bucureşti, Editura Fundației Naționale pentru Ştiință şi Artă.

Constante, Lena, 2013, *Evadarea tăcută. 3000 de zile singură în închisorile din România*, Bucureşti, Humanitas.

Ionescu, Nae, 1925, *Curs de teorie a cunoştinței*, http://biblior.net/curs-de-teorie-a-cunostintei/ii-stiinte-empirice-si-stiinte-neempirice.html?page=3

BIBLIOGRAFIE

Bakhtine, Mikhaïl, 1978, « Du discours romanesque », în *Esthétique et théorie du roman*, Paris, Gallimard, p. 83−233.

Bres, Jacques, Aleksandra Nowakowska, 2006, „Dialogisme: du principe a la matérialité discursive", în L. Perrin (ed.), *Le sens et ses voix, Recherches linguistiques* nr. 28, Metz, Université de Metz, p. 21−48.

Bres, Jacques, Aleksandra Nowakowska, 2005, „Dis-moi qui tu « dialogues », je te dirai qui tu es... De la pertinence de la notion de dialogisme pour l'analyse du discourse", *Marges linguistiques*, 9, p. 137−153

FORMS OF INTERLOCUTORY DIALOGISM IN *EVADAREA TĂCUTĂ* (*THE SILENT ESCAPE*) BY LENA CONSTANTE

(*Abstract*)

The interlocutory dialogism covers all the instances when the speaker adapts his speech to the interlocutor's speech, trying to answer the questions the latter might have. However, this article deals with the instances when the narrator deliberately induces the reader's bewilderment and with the methods this is done. The resultant discourse does not aim to explain some notions or facts, but to involve the reader into the text.

BDD-V1137 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:16 UTC)